Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 811.112.2

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GLOBAL KOMMUNIKATSIYA

Nemis tilida jinsga xos suhbat strategiyalari: xushmuomalalik, hukmronlik va hamkorlikning qiyosiy tahlili

Diyora Kholmatova*

Farg’ona davlat universiteti

✉ kholmatovadiyora770@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nemis tilidagi jinsga xos suhbat strategiyalari pragma-lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot uchta o‘lchov — xushmuomalalik, hukmronlikka yo‘naltirilgan til xatti-harakati va hamkorlik-kommunikatsiya modellari — atrofida qurilgan. Tahlil klassik gender-lingvistika nazariyalari (Lakoff 1975; Tannen 1990; Brown/Levinson 1987) hamda nemis tilshunosligidagi tegishli tadqiqotlar (Kotthoff 2002; Auer 1999; Günthner 2000) asosida amalga oshirildi. Material sifatida ilmiy adabiyotda qayd etilgan korpus-tadqiqotlar natijalari va ularni yoritish uchun tuzilgan illyustrativ misollar ishlatildi

Kalit so‘zlar

gender-lingvistika, suhbat strategiyalari, xushmuomalalik, hukmronlik, hamkorlik, pragmatika, nemis tili, konversatsion tahlil.

DOI: 10.5281/zenodo.23278062

Til hech qachon jinsdan mustaqil bo‘lmagan. Robin Lakoff (1975) va Deborah Tannenning (1990) asarlaridan beri gender-lingvistika mustaqil tadqiqot yo‘nalishi sifatida shakllangan va til xatti-harakati bilan jins o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni tizimli tarzda o‘rgangan. Nemis tilshunosligida bu yo‘nalish Helga Kotthoff (2002), Senta Trömel-Plötz (1982), Peter Auer (1999) va Susanne Günthner (2000) kabi tadqiqotchilarning ishlari bilan boyitilgan.

Muammoning dolzarbligi shundaki, nemis tili bo‘yicha ta’lim va tarjima amaliyotida (jumladan, o‘zbekistonlik nemis tili o‘qituvchilari va tarjimonlari uchun) jinsga xos pragmatik farqlarni tushunish muloqot kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, biroq bu masala mahalliy tilshunoslikda yetarlicha yoritilmagan.

Robin Lakoff (1975) o‘zining «Language and Woman’s Place» asarida ayollar nutqiga xos xususiyatlar (hedginglar, orqaga qaytuvchi savollar, kuchsiz undov so‘zlar) ro‘yxatini taqdim etib, ularni ijtimoiy tobelikning tilshunoslik ko‘rinishi sifatida talqin qildi. Bu «defitsit modeli» keyinchalik jiddiy tanqidga uchradi: Deborah Tannen (1990) muqobil «farq modeli»ni («difference model») taklif qilib, erkak va ayol nutqini tobelik-hukmronlik nuqtai nazaridan emas, balki turli «gender subkulturalari»ning muloqot uslublari sifatida talqin qildi (shuningdek, Tannen 1994 institutsional kontekstga bag‘ishlangan).

Nemis tilshunosligidagi tadqiqotlar

Nemis tilidagi gender-pragmatikasi bo‘yicha markaziy ishlardan biri Kotthoff (2002) tomonidan tahrirlangan «Gender in Interaction» to‘plami bo‘lib, unda muloqotdagi jinsiy assimetriyalar interaktsion-sotsiolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Trömel-Plötz (1982) o‘zining «Frauensprache: Sprache der Veränderung» asarida nemis tilidagi ayollar nutqining ijtimoiy-siyosiy o‘lchovlarini ko‘tarib chiqdi. Navbat al-

mashish sohasida Auer (1999) va Günthner (2000) tomonidan olib borilgan gesprächsanalitik tadqiqotlar, Fishman (1983)ning amerikacha topilmalarini nemis tilidagi material bilan bog‘lash imkonini beradi. Holmes (1995) xushmuomalilik va jins o‘rtasidagi bog‘liqlikni ingliz tili misolida ko‘rsatib, ushbu maqolada qo‘llanilgan qiyosiy ramkani mustahkamlaydi.

Gender ikkilik modeliga tanqidiy qarash

Zamonaviy gender-lingvistikada erkak/ayol nutqini ikkilik («binar») kategoriya sifatida qarash tobora ko‘proq tanqid qilinmoqda. Judith Butler (1990) gender identifikatsiyasini barqaror mohiyat emas, balki takrorlanuvchi ijtimoiy amaliyot («performativlik») sifatida talqin qiladi; bu nuqtai nazardan «ayollar nutqi» va «erkaklar nutqi» tushunchalari statistik tendentsiya sifatida emas, balki ijtimoiy tuzilgan kategoriya sifatida qaralishi lozim. Deborah Cameron (2007) o‘zining «The Myth of Mars and Venus» asarida aynan shu turdagi umumlashtirishlarni — xususan, ommabop adabiyotda uchraydigan soddalashtirilgan qarama-qarshiliklarni — tanqid qiladi va farqlarning kontekstga, hokimiyat munosabatlariga hamda ijtimoiy rolga bog‘liqligini ta’kidlaydi.

Ushbu maqolada «ayollar nutqi» va «erkaklar nutqi» iboralari, yuqoridagi tanqidni hisobga olgan holda, mutlaq kategoriyalar sifatida emas, balki empirik tadqiqotlarda qayd etilgan statistik tendentsiyalarni umumlashtiruvchi qisqartma atamalar sifatida qo‘llaniladi.

Xushmuomalilik strategiyalari

Bilvositachilik va yumshatish. Ayol nutq qo‘llanishida keng tarqalgan xususiyatlardan biri — hedginglardan foydalanish bo‘lib, bular fikrni yumshatadi yoki so‘zlovchini mumkin bo‘lgan suhbat xavflaridan himoya qiladi. Nemis tilida bu *«eigentlich», «irgendwie», «sozusagen», «ich glaube», «vielleicht»* kabi ifodalarda namoyon bo‘ladi (Lakoff 1975; Holmes 1995).

Illyustrativ misol: «*Menimcha, biz buni balki biroz boshqacha qilishimiz mumkin, shundaymi?»*

Illyustrativ misol : *«Buni boshqacha qilamiz.»*

Birinchi misolda kirish metamatni, shart mayli, modal zarracha, kichraytiruvchi va orqaga qaytuvchi savol kabi bir nechta yumshatish vositasi birlashgan; bu — Holmes (1995) tasvirlagan «yuzni saqlovchi» strategiyaning tipik ko‘rinishi.

Hukmronlik strategiyalari

Gapni uzish va navbat almashish. Fishman (1983) o‘zining keng iqtibos qilingan tadqiqotida amerikalik erkaklarning aralash jinsli suhbatlarda ayollarga qaraganda tez-tez gapni uzishini va buni suhbatda ustunlikni o‘rnatish uchun ishlatishini ko‘rsatgan edi. Nemis tilida Auer (1999) va Günthner (2000) tadqiqotlari shunga yaqin naqshlarni qayd etadi: bir qator holatlarda erkak so‘zlovchilar suhbatdoshning nutq oqimini buzadigan tarzda gapni uzsa, ayollarning uzishlari ko‘proq hamkorlik-qo‘llab-quvvatlovchi xarakterga ega bo‘ladi.

Bu yerda muhim mulohaza kerak: Auer va Günthnerning topilmalari statistik tendentsiya bo‘lib, individual holatlar, ijtimoiy maqom va institutsional kontekstga qarab sezilarli darajada farqlanishi mumkin — bu haqda Cameron (2007) alohida ogohlantiradi.

Nutq vaqti va mavzuni nazorat qilish. Tannen (1994) institutsional va ommaviy kontekstlarda (konferentsiyalar, yig‘ilishlar) erkaklarning ko‘proq nutq vaqtini egallashi va mavzuni ko‘proq nazorat qilishga moyilligini qayd etadi; ayollar esa kiritilgan mavzularni davom ettirish va dialog izchilligini saqlash uchun ko‘proq qo‘llab-quvvatlovchi savollardan foydalanadi.

Hamkorlik strategiyalari

Faol tinglash signallari. Hamkorlik muloqoti faol tinglash va uzluksiz javob berish xatti-harakati bilan tavsiflanadi: nemis tilida bu «ja», «genau», «mhm», «ach so», «eben» kabi tinglovchi signallari orqali namoyon bo‘ladi. Kotthoff (2002: 87) ma’lumotlariga ko‘ra, ayollar bunday signallarni erkaklarga qaraganda sezilarli darajada ko‘p qo‘llaydi; bu passivlik emas, balki suhbat oqimini qo‘llab-quvvatlovchi faol kommunikativ ko‘nikma sifatida baholanishi lozim.

Hamdardlik ifodalari. Kotthoff (2002) shuningdek, ayollarning kundalik nemis suhbatlarida hamdardlik ifodalari («Bunga achindim», «Buni yaxshi tushunaman») va hissiy baholash tilidan nisbatan ko‘proq foydalanishini munosabatlarni saqlashga qaratilgan strategiya sifatida tasvirlaydi.

Quyidagi jadval yuqorida ko‘rib chiqilgan tadqiqotlarda qayd etilgan tendentsiyalarni umumlashtiradi. Ta’kidlash lozimki, bu — statistik ma’lumotlarga asoslangan qat’iy dixotomiya emas, balki adabiyot sharhidan kelib chiqadigan yo‘nalishlarning sxematik xulosasi; individual va kontekstual farqlar sezilarli bo‘lishi mumkin .

Belgi	**Erkaklar nutqi (tendentsiya)**	**Ayollar nutqi (tendentsiya)**
Suhbat maqsadi	Ma’lumot uzatish, maqom saqlash	Munosabat o‘rnatish, tushunishga erishish
Uzib gapirish	Nisbatan tez-tez, hukmronlikka yo‘naltirilgan	Nisbatan kam, hamkorlikka yo‘naltirilgan
Xushmuomalilik	Ko‘proq bevosita buyruq va talablar	Ko‘proq bilvosita iltimos, yumshatish
Hedging	Nisbatan kam	Nisbatan ko‘p (masalan, «menimcha», «balki»)
Orqaga qaytuvchi savollar	Nisbatan kam ishlatiladi	Nisbatan ko‘p (hamkorlikka undash uchun)
Diskurs tuzilishi	Ko‘proq monologik, axborotga yo‘naltirilgan	Ko‘proq dialogik, tinglovchiga yo‘naltirilgan

1-jadval. Adabiyot sharhi asosida umumlashtirilgan tendentsiyalar (statistik dalil emas, sxematik xulosa; qarang: Kotthoff 2002; Tannen 1990; Holmes 1995).

Xulosa

Ushbu maqolada nemis kundalik diskursida gender bilan bog‘liq suhbat strategiyalari uchta o‘lchov — xushmuomalilik, hukmronlik va hamkorlik — asosida tizimlashtirildi. Kirishda qo‘yilgan vazifalarga muvofiq: (1) mavzuning nazariy asoslari, jumladan gender ikkilik modeliga tanqidiy qarashlar bilan birga ko‘rib chiqildi; (2) uch strategik soha til vositalari darajasida tavsiflandi; (3) natijalarning statistik tendentsiya xarakterga ega ekanligi va mutlaqlashtirilmasligi lozimligi asoslandi.

Olingan xulosalar amaliy jihatdan, xususan, nemis tilini chet tili sifatida o‘qitishda (jumladan, O‘zbekistondagi ta’lim muassasalarida) pragmatik kompetensiyani shakllantirish uchun ahamiyatlidir: xushmuomalilik, hukmronlik va hamkorlik strategiyalarini anglash o‘quvchilarga nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri, balki ijtimoiy-pragmatik jihatdan mos muloqotni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqotning keyingi bosqichi sifatida nemis tilidagi haqiqiy og‘zaki korpus (masalan, FOLK korpusi) asosida miqdoriy-empirik tahlil o‘tkazish, shuningdek, o‘zbek va nemis tillaridagi gender-pragmatik strategiyalarni qiyosiy tekshirish rejalashtirilmoqda; bu dissertatsiya tadqiqotining navbatdagi bosqichlarini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Auer, Peter (1999): Sprachliche Interaktion. Eine Einführung anhand von 22 Klassikern. Tübingen: Niemeyer.

[2] Brown, Penelope / Levinson, Stephen C. (1987): Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.

[3] Butler, Judith (1990): Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.

[4] Cameron, Deborah (1992): Feminism and Linguistic Theory. 2nd ed. London: Macmillan.

[5] Cameron, Deborah (2007): The Myth of Mars and Venus. Do Men and Women Really Speak Different Languages? Oxford: Oxford University Press.

[6] Coates, Jennifer (1993): Women, Men and Language. 2nd ed. London: Longman.

[7] Crenshaw, Kimberlé (1989): Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. University of Chicago Legal Forum, 1(8), 139–167.

[8] Eckert, Penelope / McConnell-Ginet, Sally (2003): Language and Gender. Cambridge: Cambridge University Press.

[9] Fishman, Pamela (1983): Interaction: The Work Women Do. In: Thorne, Barrie / Kramarae, Cheris / Henley, Nancy (Hrsg.): Language, Gender and Society. Rowley, MA: Newbury House, 89–101.

[10] Günthner, Susanne (2000): Vorwurfsaktivitäten in der Alltagsinteraktion. Grammatische, prosodische, rhetorisch-stilistische und interaktive Verfahren bei der Konstitution kommunikativer Muster und Gattungen. Tübingen: Niemeyer.